

Lujza Koldeová

System odmien a trestov v kontexte rodinnej výchovy v Slovenskej republike a Nemeckej spolkovej republike

Kultura i Wychowanie 3, 87-99

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Systém odmien a trestov v kontexte rodinnej výchovy v Slovenskej republike a Nemeckej spolkovej republike

Lujza Koldeová

Bratislava, Slovensko

koldeova@fedu.uniba.sk

Kľúčové slová: Odmeny, tresty, systém odmien a trestov, druhy odmien a trestov, funkcie odmien a trestov, hodnotenie, rodina, rodinná výchova

Teoretické vymedzenie problematiky

Oblasť výchovného procesu v rodinách poukazuje na nevyhnutnú potrebu zaoberať sa problematikou hodnotenia správania a konania. Hodnotenie plní vo výchove významnú úlohu, pretože pôsobí na emocionálnu stránku človeka, ovplyvňuje jeho správanie a konanie, rozvíja jeho mravné, charakterové a vôľové vlastnosti a vplýva na tvorbu hodnotového systému.

Hodnotenie v rodinách sa realizuje výchovnými metódami – odmenami a trestami, pomocou ktorých rodičia stimulujú, podnecujú alebo odsudzujú určité správanie alebo konanie dieťaťa.

Pod odmenou si ľudia zvyčajne predstavia niečo materiálne, napríklad novú hračku, bicykel, či počítač. Odmena sa často spája s niečím hmatateľným, hoci odmenou môže byť aj ver-

bálne vyjadrenie spokojnosti, pohladenie alebo spoločné aktivity.

Pri vyslovení slova trest si väčšina ľudí vybaví svoje vlastné zážitky z detstva spojené s udelením trestu, ktorý v nich prebúdza nepríjemné negatívne asociácie. V pamäti sa im vybaví spomienka na prvé zaucho alebo bitku, ktorú kedysi sami dostali od svojich rodičov, alebo udelili vlastným deťom. Prípadne si predstavia domáce väzenie alebo zákaz počítača ako trest.

Každý z nás sa už iste ocitol v situácii odmeňovaného i odmeňujúceho, trestaného i trestajúceho a má osobné skúsenosti s tým, aké je to byť odmenený alebo potrestaný. Taktiež sa mnohí z nás ocitli v situácii, keď niekoho odmenili alebo potrestali.

V najširšom zmysle môže byť pre človeka odmenou uspokojenie ktorejkoľvek z jeho aktualizovaných potrieb a trestom jej frustrácia. Vo výchovno-vzdelávacom procese sú odmeny a tresty chápané prevažne v užšom zmysle ako zámerne navodené následky splnenia alebo nesplnenia určitých požiadaviek¹.

Odmena znamená kladné ohodnotenie správania, podnecuje a stimuluje k lepšiemu správaniu. Odmeny pôsobia kladne na osobnosť, spôsobujú radosť, uznanie, aktivizujú dieťa do ďalšej pozitívnej činnosti².

Trest odsudzuje nevhodné správanie a podporuje správanie vhodné. Pedagogický význam trestu spočíva v tom, že upozorní dieťa na nesprávnosť

Lujza Koldeová, PhD., odborná asistentka na Katedre pedagogiky a sociálnej pedagogiky, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovenská Republika.

1 Bastian J. (1995), *Strafe muss sein?* Weinheim, p. 53-54.

2 Matějček Z. (2000), *Po dobrém nebo po zlém?* Praha, p. 89.

jeho činov. Trest ako efektívny výchovný prostriedok by mal dieťaťu ukázať cestu nápravy a zabrániť opakovaniu nevhodného správania v budúcnosti. Podľa Žilínka³ by trest zároveň mal spôsobiť mravné očistenie, nápravu a upevnenie charakteru dieťaťa.

Každý človek, a dieťa zvlášť, potrebuje, aby jeho správanie a činnosti boli ohodnotené. Hodnotenie bude pre dieťa znamenať, že jeho činnosť je potrebná a žiaduca, že má význam. Ak sa rodičia nevyjadria, dieťaťu chýba sociálne ubezpečenie, stráca istotu, nevie, či sú rodičia s ním spokojní, alebo či robí chyby.

Odmeny a tresty súvisia so splnením alebo nesplnením toho, čo sa od dieťaťa očakáva, toho, čo malo urobiť, alebo ako sa malo správať. Keď rodič dieťa pochváli alebo pokarhá, vlastne ho tým hodnotí, informuje a zároveň motivuje. Ako konštatuje Menck⁴ motivácia má veľký vplyv na účinnosť odmien a trestov. Odmeny a tresty na jednej strane závisia od motivácie odmeňovaných a trestaných detí, na druhej strane ich motiváciu výrazne vplyvujú.

Dôležité je uvedomiť si, že odmenou a trestom nie je to, čo rodičia ako odmenu alebo trest pre dieťa vymyslia, ale to, čo dieťa ako odmenu a trest prijíma a prežíva, ako hovorí Matějček⁵. Je to ovplyvnené individualitou dieťaťa, dokonca sa môže paradoxne stať, že trest bude pre dieťa „odmenou“. To, či je niečo odmenou alebo trestom, závisí od hodnotového systému človeka a jeho sociálneho prostredia, od vzájomného pomeru noriem a hodnôt človeka a prostredia k univerzálne platným hodnotám celej spoločnosti.

3 Žilínek M. (1997), *Étos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava, p. 126- 128.

4 Menck P. (1998), *Was ist Erziehung? Eine Einführung in die Erziehungswissenschaft*. Donauwörth, p. 95.

5 Matějček Z., op. cit., p. 78-79.

Pôsobenie odmien a trestov predstavuje zložitú pedagogickú i psychologickú problematiku. V príspevku sa sústredíme na pôsobenie odmien a trestov na dieťa, na ich motivačný účinok a faktory ich výberu.

Preferencia odmien alebo trestov a výber ich druhu je nielen otázkou ich účinnosti, ale aj otázkou etickou. Nadmerné používanie trestov je v rozpore s humanistickými princípmi a narušuje medzilidské vzťahy. Hovorí sa, že v celom našom živote je najoptimálnejšou zlatá stredná cesta. Vo výchove to platí dvojnásobne. Vychovávateľa by sa mali snažiť, aby dieťa zvládalo činnosti tak, aby ho mohli za ne pochváliť, pretože pochvala je tým najlepším „výchovným liekom“.

Funkcie odmien a trestov

Pri odmeňovaní a trestaní ide predovšetkým o vzájomný vzťah medzi vychovávateľom a vychovávaným. Už s prvým úsmevom dieťaťa, s jeho prvými slovami, a hlavne s prvými prejavmi vôle, začínajú rodičia uplatňovať svoje výchovné pôsobenie. Už tu sa dostávajú do popredia otázky odmien a trestov. Vychovávateľ musí pri výbere vhodnej odmeny a tresty brať do úvahy viaceré faktory. Za jedno zo základných kritérií efektívnosti odmeny a trestu považujeme vek, pohlavie a osobnosť dieťaťa. V tejto súvislosti vychovávateľ vyberie vhodnú odmenu alebo trest. Podľa Průchu⁶ majú odmeny tieto základné funkcie:

1. Informačná (spätoväzbová) funkcia

Konštatuje a potvrdzuje správnosť konania alebo správania vychovávaného. Jej význam spočíva v tom, že prináša dieťaťu údaje o tom, nakoľko jeho správanie zodpovedá požiadavkám, ktoré sú naň kladené autoritou - rodičmi, učiteľmi alebo inými vychovávateľmi.

6 Prucha J. (2002), *Moderní pedagogika*. Praha, p. 322.

V súvislosti s odmenou je dieťa informované o tom, že jeho správanie bolo v súlade s požiadavkami, a že sa má v budúcnosti opakovať. Hrabal⁷ uvádza, že odmeny predstavujú údaj úplný, to znamená, že vyjadrujú súhlas so správaním alebo konaním a zároveň potvrdzujú, že takáto správanie je žiaduce aj v budúcnosti.

V tejto súvislosti poskytuje udelená odmena cenné informácie aj vychovávateľovi, pre ktorého je akousi spätnou väzbou na jeho výchovné pôsobenie. Matka a otec môžu na základe reakcií dieťaťa na danú odmenu prípadne korigovať svoje ďalšie výchovné pôsobenie.

2. Motivačná funkcia

Dieťa chápe odmenu na jednej strane ako vecné konštatovanie určitej skutočnosti, na strane druhej, ako vyjadrenie osobného vzťahu rodičov k nemu. Úprimná pochvala, uznanie alebo vyslovenie dôvery mávajú spravidla veľmi silné motivačné účinky. Motivačný účinok pochvaly a ocenenia závisí predovšetkým od toho, ako dobre vychovávateľ pozná osobnosť dieťaťa, ktoré hodnotí. Mal by vedieť, že inak pôsobia odmeny na dieťa intorvertné, pokojné a inak na dieťa extrovertné, spoločenské.

Primeraná a vhodne zvolená odmena vyvoláva priaznivý postoj dieťaťa k svojmu správaniu a navodzuje v ňom prežitok radosti, úspechu a chuti do ďalšej práce. Zvyšuje tiež výkonnosť a pravdepodobnosť, že sa dieťa pokúsi túto činnosť zopakovať.

Rodičia musia zvážiť, či ponúkaná odmena je pre dieťa skutočnou odmenou. Je výchovne nesprávne a neúčinné odmeniť dieťa niečím, čo dieťa nevníma ako odmenu, napr. že mu zaspievajú,

ak si rýchlo ľahne a čudujú sa, že takáto odmena „nezaberá“⁸.

Neprimerané a nezaslúžené odmeny nie sú ani povzbudzujúce, ani motivačné a zaiste neovplyvnia dieťa pozitívnym smerom. Dieťa by sa malo s odmenou stotožniť, prijať ju bez výhrad a nepochybovať o nej.

3. Vyjadrenie pozitívneho osobného vzťahu

Dieťa nechápe odmenu len ako vecné konštatovanie určitej skutočnosti, ako informáciu o správnosti alebo výsledku činnosti. Odmenu vníma aj ako vyjadrenie pozitívneho osobného vzťahu vychovávateľa k nemu, ako prejav rodičovskej mienky o ňom, ako výraz osobnej dôvery a perspektívnosti vzťahu⁹.

Preto je mimoriadne dôležité, aby bol v každej odmene vyjadrený emocionálny vzťah rodičov a detí. Odmena dáva dieťaťu najavo rodičovú spokojnosť a súhlas s jeho konaním a potvrdzuje, že ho akceptujú a prijímajú. Adekvátna pochvala poskytuje dieťaťu pocit sebauplatnenia a vzbudzuje v ňom zážitok úspechu. Vhodne zvolená odmena pôsobí obojstranne - na vychovávateľa i na vychovávaného. Prehlbuje ich vzájomný vzťah, dôveru a vyvoláva spoločnú radosť a uspokojenie.

Funkcie trestov definuje Průcha¹⁰ nasledovne:

1. Informačná (spätnoväzbová) funkcia

Trest pre dieťa znamená konštatovanie nesprávnosti jeho konania alebo správania. Potrestanie informuje dieťa o tom, že jeho skutky nie sú v súlade s požiadavkami naň kladenými a v budúcnosti by ich nemalo opakovať.

⁷ Hrabal V. et al. (1989), *Psychologické otázky motivace ve škole*. Praha, p. 84.

⁸ Matějček Z., op. cit., p. 46.

⁹ Hrabal V. et al., op. cit, p. 56-58.

¹⁰ Průcha J., op. cit., p. 225-228.

Trest zastavuje nevhodné správanie dieťaťa, „hovori“ mu, že jeho správanie je nežiadúce a nevhodné, ale neinformuje ho o tom, ako má postupovať ďalej, nepodáva mu informácie o žiadúcom správaní. Je to teda informácia neúplná, konštatuje Hrabal (et al.)¹¹.

Význam trestu spočíva v tom, že trest má zastaviť nevhodné správanie a zabrániť opakovaniu neželaného správania v budúcnosti a zároveň má spôsobiť mravné očistenie, zlepšenie a upevnenie charakteru dieťaťa, konštatuje predstaviteľ nemeckej humanistickej pedagogiky Uhl¹².

2. Motivačná funkcia

Základnou funkciou trestu je zabrániť opakovaniu nežiadúceho správania. Ak určité správanie pravidelne sprevádza nepríjemný zážitok, je predpoklad, že dieťa sa v budúcnosti bude snažiť vyhnúť takémuto správaniu a neopakovať ho. Možno konštatovať, že dnešný trest podmieňuje rozhodovanie v budúcnosti. Podľa Hrabala (et al.)¹³ smeruje pôsobenie trestu v tomto prípade k vytvoreniu motivačného konfliktu pozitívnej a negatívnej sily, pri ktorom má byť trest rozhodujúcou silou. Pri tomto motivačnom konflikte sa dieťa musí rozhodnúť medzi nežiadúcou, hoci príjemnou činnosťou i za cenu potrestania a medzi žiadúcou činnosťou bez následného potrestania.

Motivačné účinky trestov môžu citlivo vplývať na duševný vývoj a prežívanie dieťaťa, jeho sebacist a hodnotu.

Pri výchove sa môžu vyskytnúť i situácie, kedy môže trest aj motivovať k zvýšenému úsiliu a k mobilizácii vôľových schopností za predpokladu

11 Hrabal V. et al., op. cit., p. 56.

12 Uhl S. (1997), *Die Strafe aus der Sicht der Empirischen Erziehungswissenschaft*. „Pädagogische Rundschau“, vol. 51, no.2, p. 665-667.

13 Hrabal V. et al, op. cit., p. 89.

vyhliadky na úspech. Hlavne staršie a vyspelejšie deti si niekedy po opakovanom trestaní uvedomia nevhodnosť svojho správania a celkovo sa zlepšia.

3. Negatívne vyjadrenie osobného vzťahu

Aj v treste a pokarhaní musí byť vyjadrený emocionálny vzťah medzi vychovávateľom a vychovávaným. Negatívnym hodnotením rodičia vyjadrujú osobnú nedôveru a sklamanie, trestom poukazujú na neperspektívnosť vzájomného vzťahu a narúšajú vzájomnú dôveru a priateľstvo. Ranou pre dieťa môže byť citový trest: „Nemám ťa rád“, „Predtým som ti veril, teraz už nie“, ktorý má väčšinou negatívnejší účinok ako iné formy trestov a môže hlboko zasiahnuť detskú dušu a raniť jeho sebavedomie. Výskumy a prax dokazujú, že deti prežívajú citové odsúdenie častokrát oveľa ťažšie ako telesný trest.

Z hľadiska duševnej hygieny je veľmi dôležité po potrestaní zbaviť dieťa čo najrýchlejšie pocitov viny. Priestupok vyvoláva pocit odcudzenia medzi dieťaťom a vychovávateľom za predpokladu, že dieťa si je vedomé svojho priestupku a prežíva vinu. Bez tohoto prežitku bude trest znamenať len akt násilia a pomsty, dieťa ho nebude vnímať ako spravodlivý. Zákonite nemôže priniesť ani odpustenie a zmierenie medzi „trestaným“ a „trestajúcim“¹⁴.

Vo funkcii odmien i trestov musí byť vyjadrený osobný vzťah rodičov a dieťaťa. Ak majú odmeny a tresty splňať „liečebnú funkciu“, musí dieťa vedieť, že aj trestajúci rodič ho má stále rád a malo by prežiť pocit „oslobodenia a zmierenia“, na ktoré možno ďalej výchovne nadviazať. Odmeňovať a trestať treba láskavo, citlivo, uvážlivo, a pri trestoch „nerozbíjať mozaiku duše dieťaťa“¹⁵.

14 Nack C. (2001), *Wenn Eltern aus der Haut fahren*. Hamburg, p. 74.

15 Matějček Z., op. cit., p. 53.

Prezentácia empirického výskumu

V priebehu rokov 2001 až 2003 sme realizovali empirický výskum zameraný na problematiku odmeňovania a trestania v rodinnej výchove. Výskum bol uskutočnený na výskumnej vzorke študentov všetkých typov stredných škôl v dvoch krajinách: v Slovenskej republike (SR) a Nemeckej spolkovej republike (NSR). Pre tieto krajiny sme sa rozhodli z dôvodu uplatňovania odlišných štýlov výchovy. V NSR prevláda v súčasnosti liberálny štýl a rodičia preferujú voľnejšiu výchovu s výraznou autonómiou detí, s ktorými trávajú menej času, zákazy i odmeny sa tu uplatňujú zriedkavejšie ako v SR. Preferovanie liberálneho štýlu výchovy v Nemecku súvisí s historickým vývojom. V povojnovom období sa preferovala prísna autoritatívna výchova, v sedemdesiatych rokoch bol telesný trest prirodzenou súčasťou výchovy. Postupne v súvislosti s výsledkami viacerých výskumov poukazujúcimi na nežiadúce účinky autoritatívnej výchovy a zmenou spoločenských podmienok sa začala presadzovať voľná, liberálna výchova.

Na Slovensku dochádza postupne k zmenám vo výchovných cieľoch a hodnotových orientáciách rodín vyvolaných politickými a spoločenskými zmenami posledných rokov. Napriek týmto výrazným zmenám v zmysle premeny autoritatívneho výchovného pôsobenia na liberálnejší výchovný vplyv rodičov na detí, v mnohých rodinách sa stále uplatňuje tradičný model výchovy detí založený na prísnej disciplíne, rešpektovaní rodičovských pravidiel a dodržiavaní tradícií.

Predpokladáme, že dané rozdiely vo výchovných štýloch rodín v SR a NSR sú vyvolané aj tým, že mladí ľudia v NSR sa osamostatňujú skôr ako mladí ľudia v SR, a častokrát nie sú s rodičmi v takom blízkom vzťahu ako mladí ľudia žijúci na Slovensku, čo zaiste súvisí aj s ich výraznejšou finančnou nezávislosťou.

K uskutočneniu výskumu v NSR nás motivovala i skutočnosť, že v NSR bol v septembri 2000 schválený zákon o nenásilnej výchove, v ktorom sa uvádza: „Deti majú právo na nenásilnú výchovu. Kto telesne trestá svoje dieťa, koná protiprávne. Telesné tresty, psychické týranie a iné ponižujúce opatrenia vo výchove sú neprípustné“¹⁶. Na Slovensku platí podobný zákon o zákaze telesného trestania od 01.01.2009.

V našom príspevku sa zhľadom na rozsiahlosť výskumu zameriavame a prezentujeme len vybranú časť problematiky odmeňovania a trestania v rodinnej výchove.

Ciele výskumu:

- Zistiť preferencie pri odmeňovaní a trestaní vo výchove v SR a NSR.
- Poukázať na faktory pohľavia a vzdelania respondentov ako determinantov pri aplikácii odmien a trestov.
- Zistiť a porovnať frekvenciu telesných trestov uplatňovaných v rodinách v závislosti od vzdelania respondentov.

Hypotézy výskumu:

1. Predpokladáme, že matky trestajú deti častejšie ako otcovia.
2. Predpokladáme, že u respondentov zo SR bude prevládať požívanie slovnej pochvaly ako odmeny oproti respondentom z NSR, ktorí budú preferovať finančné odmeny.
3. Predpokladáme, že rodičia častejšie trestajú zákazmi ako verbálnymi trestami.

16 Späth K. (2010), *Das Recht auf gewaltfreie Erziehung*. [In:] *www.familienhandbuch.de. Familienhandbuch des Staatsinstituts für Frühpädagogik*. [online], [https://www.familienhandbuch.de/rechtsfragen/kinderrechte/das-recht-auf-gewaltfreie-erziehung].

4. Predpokladáme, že rodičia s vyšším vzdelaním používajú vo výchove menej telesných trestov ako rodičia s nižším vzdelaním.

Organizácia výskumu:

Hlavnému výskumu predchádzala overovacia etapa predvýskumu realizovaného v mesiacoch apríl až jún 2001. Samotný výskum sme začali realizovať v septembri 2001 na troch typoch stredných škôl v SR v okresoch Nitra, Levice a Kežmarok. V Nemecku sme výskum realizovali takisto na všetkých typoch stredných škôl na Hauptschule, Realschule a Gymnáziu v okrese Freiburg. Realizáciu výskumu sme ukončili v júni 2003.

Dôvodov, ktoré nás viedli k publikovaniu výsledkov z tohto výskumu bolo niekoľko. Problematiku odmien a trestov považujeme za vysoko aktuálnu a mimoriadne závažnú.

V súčasnosti sa stále intenzívnejšie diskutuje o používaní trestov pri výchove detí, pričom mimoriadna pozornosť sa venuje hlavne fyzickým trestom. Medzinárodné právne dokumenty zamerané na ľudské práva stanovili povinnosť pre všetky členské štáty Rady Európy zakázať telesné trestanie detí v rodinách. Jednotlivé krajiny Európy postupne zákonom stanovujú zákaz telesného trestania.

Väčšina realizovaných výskumov v oblasti odmien a trestov sa zameriava na školské prostredie, odmeňovaniu a trestaniu detí v rodinnom prostredí, ktorými sa zaoberáme v našom príspevku, je venovaná výrazne menšia pozornosť.

Ďalším z dôvodov je skutočnosť, že mnohé realizované výskumy sa venujú predovšetkým trestom vo výchove a problematika výchovných odmien výrazne absentuje.

Metódy a metodika výskumu:

Pri **realizácii výskumu** sme použili kvantitatívne i kvalitatívne výskumné metódy. Ako hlavnú metódu sme zvolili **metódu dotazníka**. Pre túto metódu sme sa rozhodli aj z dôvodu jej možnosti použitia a získania údajov od väčšieho počtu respondentov. Pre získanie objektívnejšieho a komplexnejšieho pohľadu na danú problematiku, pohľadu nielen zo strany vychovávateľov – rodičov, ale aj zo strany vychovávaných – detí, sme vypracovali dva druhy dotazníkov: Dotazník A - pre rodičov a Dotazník B - pre študentov.

Ďalšou metódou, ktorú sme pri výskume použili bola **metóda posudzovacích škál**. Podobne ako pri dotazníkoch aj tu sme vypracovali dva druhy škál: Škálu A – pre rodičov a Škálu B - pre študentov.

Z hľadiska objektivizácie údajov a kvôli čo najvernejšiemu spoznaniu pedagogickej skutočnosti sme sa rozhodli výskumné výsledky doplniť a spresniť pomocou **metódy interview**. Vybrali sme interview skupinové, pološtandardizované, krátkodobé.

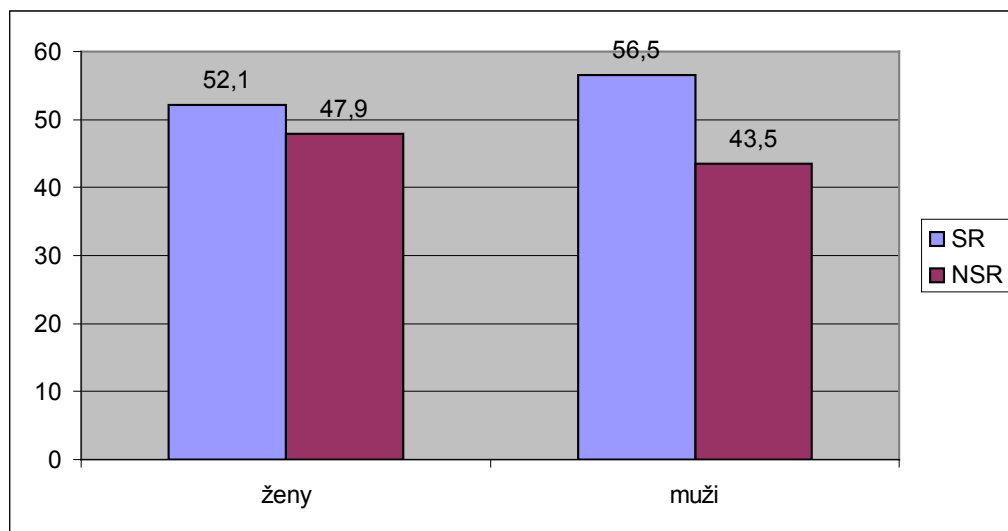
Vzhľadom na rozsiahlosť výskumu sa v našom príspevku zameriavame na vyhodnotenie vybraných výskumných údajov z dotazníka A - pre rodičov.

Charakteristika výskumnej vzorky:

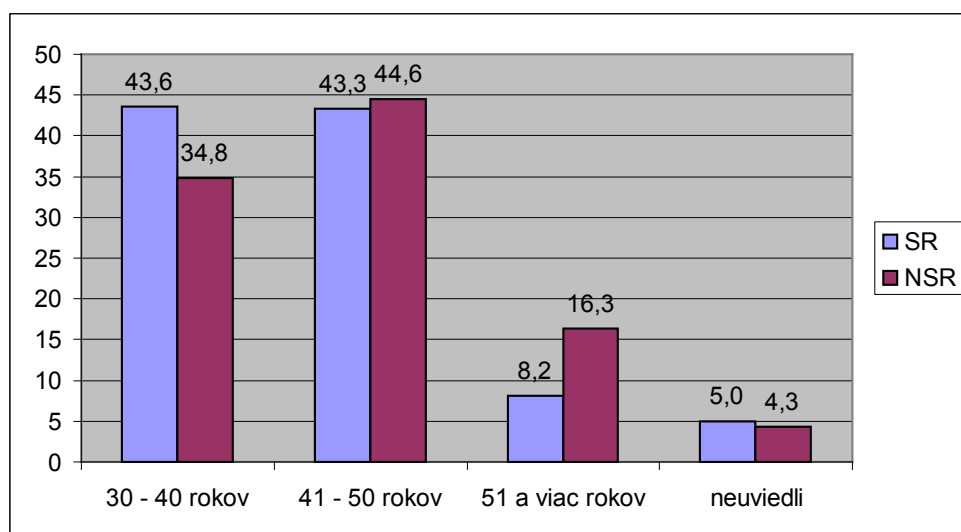
Počet rodičov nášho výskumného súboru zo Slovenska bol 282, z toho bolo 52,1% žien a 56,5% mužov. Zastúpenie respondentov z Nemecka bolo nasledovné: 47,91% bolo žien a 43,5% mužov.

Z celkového počtu 282 rodičov zo SR je 43,6% zastúpených vo vekovej kategórii 30 až 40 rokov;

Graf č. 1. Pohlavie rodičov

Graf č.2. Vek rodičov

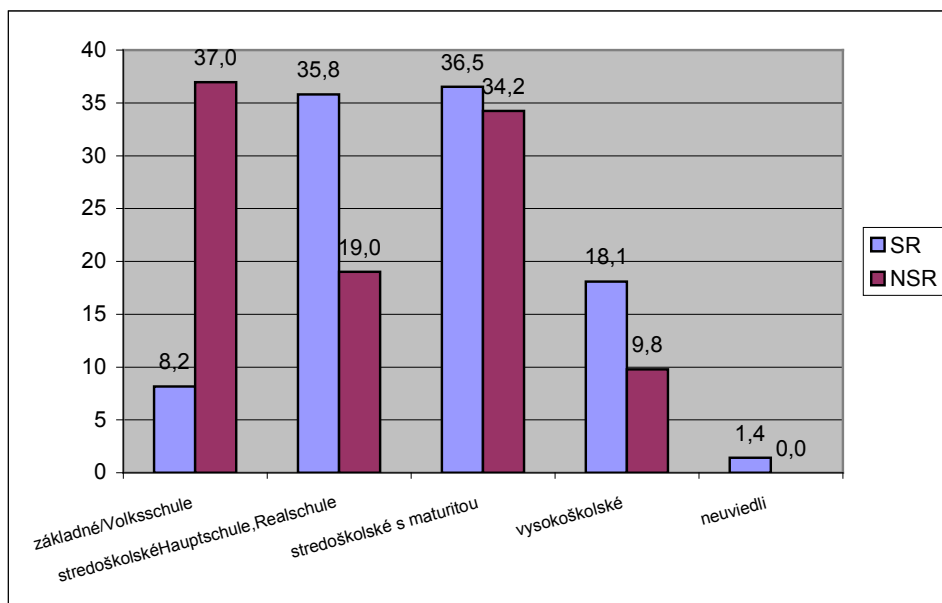

43,3% v rozmedzí 41-50 rokov a rodičov nad 51 rokov je 8,2%. 5% respondentov svoj vek neuviedlo. V NSR bolo 44,6% respondentov vo veku 41 až 50 rokov; 34,8% patrí do vekovej kategórie v rozmedzí 30-40 rokov. Rodičov starších ako 51 rokov bolo 16,3% a 4,3% neuviedlo svoj vek.

Z celkového počtu 282 respondentov na Slovensku má 36,5% rodičov stredoškolské vzdelanie s maturitou, 35,8% stredoškolské vzdelanie bez maturity, 18,1% dosiahlo vzdelanie vysokoškolské, 8,2% má základné vzdelanie a 1,4% respondentov neuviedlo svoje vzdelanie. Respondentov z NSR bolo celkovo 184, pričom väčšina z nich 37% dosiahlo základné vzdelanie, 34,2% má vzdelanie stredoškolské vzdelanie s maturitou. 19% nemeckých respondentov uviedlo stredoškolské vzdelanie bez maturity a 9,8% sú rodičia s vysokoškolským vzdelaním.

koškolské, 8,2% má základné vzdelanie a 1,4% respondentov neuviedlo svoje vzdelanie. Respondentov z NSR bolo celkovo 184, pričom väčšina z nich 37% dosiahlo základné vzdelanie, 34,2% má vzdelanie stredoškolské vzdelanie s maturitou. 19% nemeckých respondentov uviedlo stredoškolské vzdelanie bez maturity a 9,8% sú rodičia s vysokoškolským vzdelaním.

Graf č. 3. Vzdelanie respondentov

Výsledky empirického výskumu

Na overenie stanovených hypotéz sme použili štatistický test na testovanie hypotéz o rovnosti dvoch alternatívnych rozdelení pri veľkých rozsahoch výberov. Pri tomto teste sa vychádza z hodnoty testu „U“, pomocou ktorej sme overovali hypotézy.

Hypotéza sa potvrdila, ak je možné ju zaradiť do kritického oboru. Kritický obor pri $p_1 > p_2$ je $W = (1,64; \infty)$, pri $p_1 < p_2$ je $W = (-\infty; -1,64)$. (p_1 znamená pravdepodobnosť hypotézy H_0 , p_2 znamená pravdepodobnosť hypotézy H_1).

Hypotéza č. 1

Predpokladáme, že matky trestajú deti častejšie ako otcovia.

Hypotéza sa potvrdila, ako dokazujú i dosiahnuté koeficienty štatistického testu $U = 1,88$.

Za osobu, ktorá najčastejšie trestá, je považovaná ako na Slovensku, tak aj v Nemecku, matka. Až 60,5% respondentov zo SR a 60,8% respondentov z NSR uviedlo túto skutočnosť. Otca ako trestajúcu

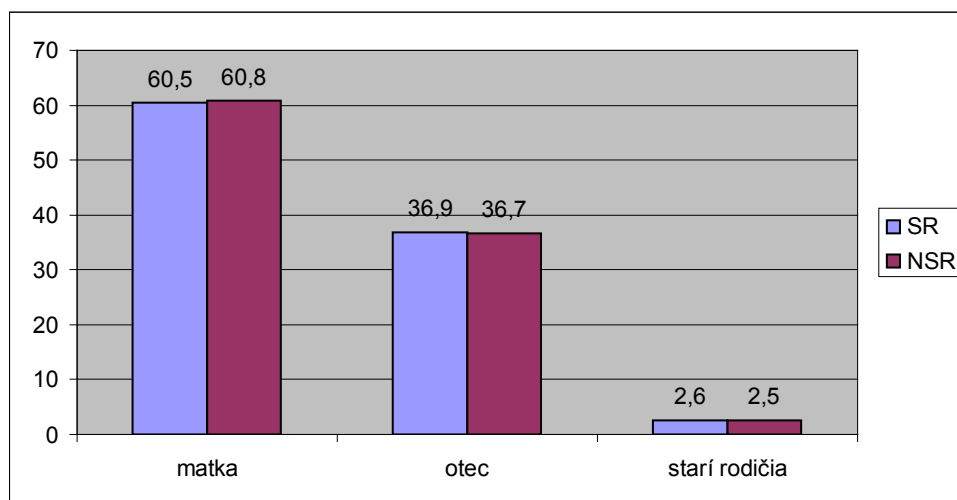
autoritu spomenulo 36,9% slovenských a 36,7% nemeckých detí.

V predstavách mnohých ľudí je matka tá, ktorá deti chráni a opatruje. Postava otca sa väčšinou spája s prísnosťou a trestaním. Avšak pre dnešnú rodinu je charakteristické zrovnoprávenie oboch partnerov a ich spoluzodpovednosť za výchovu detí a vytváranie priaznivej psychickej klímy. V súčasnosti sa stáva zriedkavejšie, že pozícia matky v rodine je slabá a otec je trestajúcou autoritou. Môže to vyplývať i z toho, že matka trávi s deťmi väčšinou viac času ako otec.

Pri trestoch je dôležité, aby ich dieťa dostávalo od osoby, ku ktorej má pozitívny postoj. Len tak môžu tresty viesť k trvalejším zmenám v správaní. Tresty od osôb, ku ktorým má dieťa negatívne vzťahy menia jeho správanie dočasne a len vo vzťahu k tejto osobe.

V názoroch na výchovu by sa mali rodičia zhodovať. V rodinách, v ktorých prevláda nejednotnosť rodičov, hrozí nebezpečenstvo, že sa dieťa nebude vedieť zorientovať v požiadavkách rodičov, ale bude plniť len tie, ktoré sú preň dôležitejšie.

Graf č. 4. Osoba, ktorá najčastejšie trestá

Hypotéza č. 2:

Predpokladáme, že u respondentov zo SR bude prevládať požívanie slovnej pochvaly ako odmeny oproti respondentom z NSR, ktorí budú preferovať finančné odmeny.

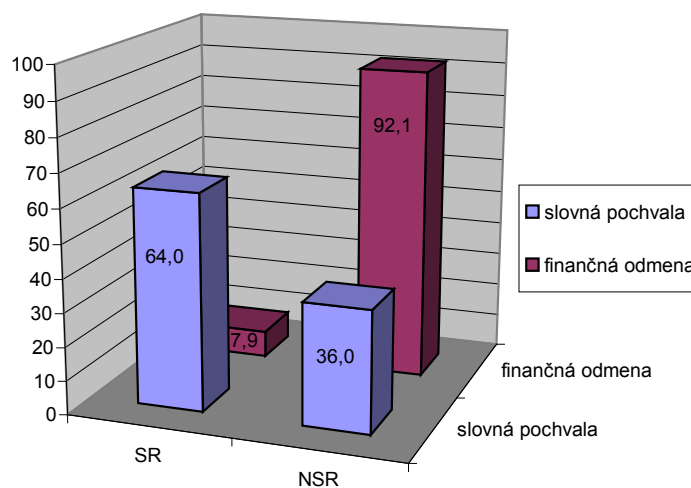
Hypotéza sa potvrdila. Štatistický test dosiahol hodnotu $U=2,25$ v SR a $U=3,6$ v NSR.

Porovnanie výskumných údajov nám potvrdzuje predpoklad, že zatiaľčo na Slovensku sa preferuje slovná pochvala ako forma odmeny, nemeckí rodičia uprednostňujú finančnú odmenu. Slovnú pochvalu

uviedlo 64,1% respondentov zo Slovenska oproti 7,9%, ktorí sú odmeňovaní najčastejšie finančnou odmenou. U respondentov z Nemecka je situácia opačná. Najviac preferovanou odmenou je finančná odmena, ako uviedlo vysoké percento, až 92,1% študentov. Slovnou pochvalou je odmeňovaných 36,0% nemeckých študentov.

Slovná pochvala patrí medzi najdôležitejšie, najpozitívnejšie a najúčinné výchovné metódy. Myslíme si, že rodičia uprednostňujú slovnú pochvalu preto, lebo predstavuje okamžitú reakciu na určité konanie alebo správanie dieťaťa. Možno ju používať prakticky

Graf č. 5. Preferované druhy odmien

v každom veku dieťaťa, pretože ju sprevádza aj mimika a gestika, na čo reagujú už aj najmenšie deti. Veľký význam slovnej pochvaly je v období dospievania, pretože rodičia ňou vyjadrujú vzťah ku svojim deťom, dávajú im najavo emócie, lásku a ocenenie. Môžeme povedať, že je najjednoduchšou formou odmeny, pretože si nevyžaduje žiadnu prípravu zo strany rodiča, takisto si nevyžaduje žiadne materiálne prostriedky. Usudzujeme, že rodičia majú pozitívne skúsenosti s používaním slovnej pochvaly, a že je vo väčšine prípadov účinná. Ak by sme ju porovnali s finančnou odmenou, zistíme, že je ľudskejšia, citovejšia a nedeformuje charakter dieťaťa. Usudzujeme, že preferovanie finančného odmeňovania v NSR oproti SR je spôsobené odlišnými socioekonomickými podmienkami medzi týmito krajinami. V Nemecku je dokonca zákonom stanovená výška vreckového pre deti podľa ich veku.

Slovná pochvala je vyjadrením osobného vzťahu rodiča k dieťaťu. Dieťa ju chápe ako prejav dôvery, ktorá mu umožňuje zažiť úspech a motivuje ho do ďalšej pozitívnej činnosti. Ak má byť pochvala účinná, musí sa sústrediť predovšetkým na výkon dieťaťa, a nie na jeho osobnostné vlastnosti. Väčší účinok má pochvala úprimná a neformálna, vyslovená pred dieťaťom akoby mimochodom nejakej tretej osobe, ako pochvala udelená dieťaťu priamo.

Odmeňovanie hmotnými a finančnými odmenami a výhodami patrí medzi výchovné stratégie, ktoré využívajú vonkajšiu motiváciu. Pri odmeňovaní treba starostlivo dbať na to, aby odmeny boli pre dieťa skutočne žiaduce a nezoslabovali jeho vnútornú motiváciu. Prehnané zahrňovanie detí materiálnymi darmi a finančnými odmenami nie je výchovne správne, pretože smeruje k nesprávne formovanému hodnotovému systému, ku konzumizmu a preferovaniu materiálnych hodnôt v živote.

Hypotéza č. 3:

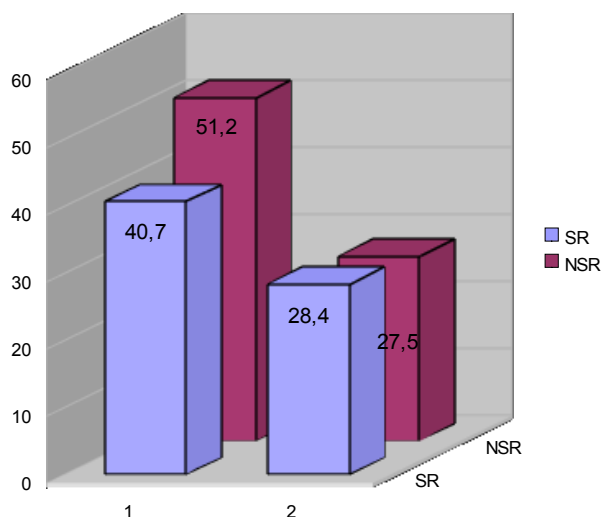
Predpokladáme, že rodičia častejšie trestajú zákazmi ako verbálnymi trestami.

Hypotéza sa potvrdila.

Rodičia na Slovensku trestajú deti najčastejšie v 40,7% zákazom obľúbených činností, resp. zákazom stretávania sa s priateľmi, tzv. domácim väzením. V Nemecku je zákaz takisto najčastejšie používaný druh trestu, ako uviedlo 51,2% opýtaných respondentov. Verbálne tresty uplatňuje na Slovensku podľa vyjadrení respondentov – 28,4% a v Nemecku 27,5% rodičov.

Podľa vyjadrení rodičov je tento druh trestu najúčinnější, pretože má okamžitý dopad na dieťa. Zároveň pre nich predstavuje najjednoduchšie

Graf č. 6. Preferované druhy trestov

riešenie. Tým, že dieťaťu zakážu tú činnosť, ktorú má najradšej, budú predpokladať nápravu nevhodného správania. Rodičia si musia uvedomiť, že tento druh trestu môže viesť u dieťaťa ku klamaniu a podvádzaniu v snahe vyhnúť sa trestu. Negatívne dôsledky vznikajú vtedy, keď k prílišnému obmedzovaniu dieťaťa dochádza kvôli úzkostným predstavám rodičov, aby sa mu niečo nestalo. Nie je výchovne vhodné obmedzovať slobodu a možnosť pohybu detí.

Verbálne tresty, ako krik, nadávky, vyhrážanie sa nepovažujeme za najvhodnejšie výchovné metódy. Vzhľadom na to, že vyvolávajú u dieťaťa nervozitu, napätie a strach. Samozrejme veľa závisí aj od ich obsahu.

Hypotéza č.4

Predpokladáme, že rodičia s vyšším vzdelaním používajú vo výchove menej telesných trestov ako rodičia s nižším vzdelaním.

Hypotéza sa nepotvrdila, ako dokazujú i dosiahnuté koeficienty $U = -2,23$ v SR a $-2,96$ v NSR.

Významné a prekvapivé rozdiely sa potvrdili medzi používaním telesných trestov a vzdelaním rodičov ako v SR, tak aj v NSR. Z výskumu vyplynulo, že s vyšším vzdelaním stúpa počet tých rodičov, ktorí používajú telesné tresty. 7,7% v SR a 10,0% v NSR rodičov so základným vzdelaním uviedlo, že deti trestajú telesne. Rodičia so stredoškolským vzdelaním využívajú telesné tresty v 20,5% na Slovensku a v 20,0% v Nemecku, rodičia s maturitou v 30,8% v SR a 36,7% v NSR. Najvyššie percento rodičov, ktorí používajú telesné tresty, až 41% v SR a 43,3% v NSR, tvoria rodičia s vysokoškolským vzdelaním.

Predpokladali sme, že čím vyššie vzdelanie rodičia dosiahli, tým viac si budú uvedomovať negatívne dôsledky fyzických trestov na dieťa. Zistené výskumné zistenia považujeme za prekvapivé, nakoľko v súčasnej dobe sa stále viac

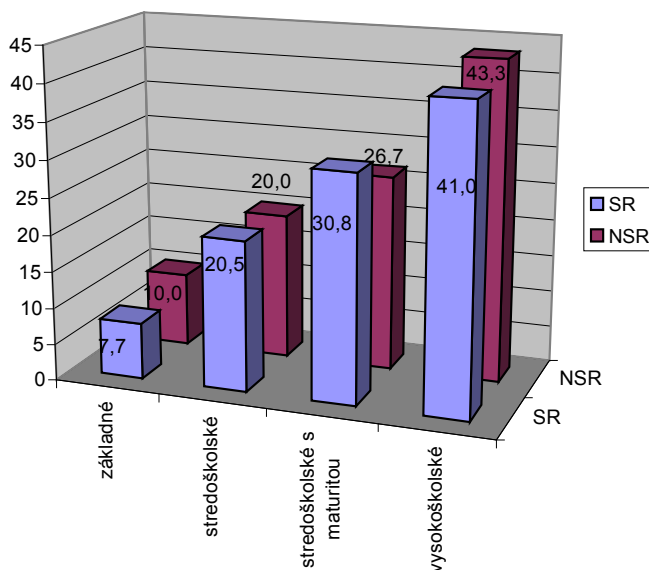
diskutuje o negatívnych dôsledkoch fyzického trestania na osobnosť dieťaťa a členské štáty Rady Európy postupne zákonom stanovujú zákaz používania telesných trestov v rodinnej výchove.

Usudzujeme, že napriek tomuto sa v mnohých, aj vysokoškolsky vzdelaných rodinách, uplatňuje hlboko zakorenená tradícia výchovy detí pomocou telesných trestov a mnohí rodičia napriek vedomosti o škodlivosti telesného trestania ho považujú za svoje „právo“ pri výchove detí. Odôvodňujú to tým, že ako rodičia majú právo vychovávať svoje dieťa tak, ako oni uznajú za vhodné a štát nemá zasahovať do ich výchovného pôsobenia. Podobná situácia prejavujúca sa nesúhlasom rodičov so zákazom telesných trestov sa prejavila vo viacerých krajinách, kde bol uzákonený zákaz použitia telesných trestov. Rodičia spoiatku nesúhlasili s týmto zákonom a pri výchove naďalej dieťa vychovávali telesnými trestami.

Používanie telesných trestov je okrem vzdelania rodičov determinované aj ďalšími faktormi. Celkovo sa viac fyzické tresty uplatňujú u detí vyrastajúcich na vidieku a mnohí rodičia odôvodňujú opodstatnenosť telesných trestov aj v súlade s náboženskými tradíciami.

Vysokoškolsky vzdelaní rodičia majú väčšie nároky na dieťa, kladú naň vyššie ciele. Ak deti nespĺňajú ich predstavy a rodičom sa nedarí v práci, v ktorej mnohí zastávajú častokrát významné funkcie, použijú ako najjednoduchšie a najrýchlejšie riešenie telesný trest. Usudzujeme, že títo rodičia sú neraz vystavení psychickému stresu, sú psychicky vyčerpaní, žijú pod neustálym tlakom a nemajú čas, ani trpezlivosť riešiť problémy inak ako telesným trestom. Táto tendencia klesá postupne s nižším vzdelaním rodičov. Usudzujeme, že rodičia s nižším vzdelaním neraz preferujú liberálnejšiu výchovu detí a celkovo im venujú menej pozornosti pri výchove.

Graf č. 7. Telesný trest v závislosti od vzdelania rodičov

Za zamyslenie stojí úvaha, čo respondenti považujú za fyzický trest. Je možné, že vysokoškolsky vzdelaní respondenti nášho výskumu si viac uvedomujú a rozmyšľajú o svojom výchovnom pôsobení a považujú za telesný trest akékoľvek dotyk dieťaťa, napr. „placnutie“ dieťaťa po ruke, aby si neublížilo. Zatiaľčo pre iných rodičov, ktorí nemajú prístup, možnosti a častokrát ani záujem vzdelávať sa v oblasti výchovného pôsobenia, neznamená ani väčšia bitka telesný trest.

Telesné tresty podporujú strach pred prázdnu a slabou autoritou. Dieťa sa nevedome bráni pred pokorením a vstupuje do „boja“ s vychovávateľom. Dieťa sa pomstí a odplatí vychovávateľovi tým, že ho svojim správaním provokuje. Dieťa predvádza vychovávateľovi jeho bezmocnosť a zároveň sa učí: „Ak budem mať ja moc, budem mať právo robiť násilie a telesne trestať.“ Preto mnohé deti, ktoré boli v detstve telesne trestané, neskôr v pozícii rodiča taktiež uplatňujú fyzické násilie pri výchove vlastných detí. Treba si uvedomiť, že hoci fyzická bolesť prejde rýchle, psychické jazvy na duši zostávajú natrvalo.

Záver

Skúsenosti zo života i výsledky našich výskumných zistení potvrdzujú, že v slovenských i nemeckých rodinách sa uplatňujú negatívne výchovné metódy. Zistili sme, že je pomerne veľa takých rodín, v ktorých rodičia deti viac trestajú ako odmeňujú. Rodičia dieťaťu často zakazujú, prikazujú, napomínajú alebo sa vyhrádzajú. Mnohé deti musia trpieť aj psychické trestanie vo forme urážajúcich nadávok, ponižovania, ignorovania, nevšímavosti, zanedbávania, alebo fyzických trestov. Zistili sme, že rodičia hodnotia deti častejšie vtedy, keď sa previnia. Toto pochopiteľne znižuje sebavedomie a osobnú hrdosť dieťaťa. Naopak, dobré správanie ostáva zvyčajne bez povšimnutia a odmeny, pretože rodičia ho považujú za samozrejmé.

Negatívne výchovné sankcie sú v rozpore so základným právom dieťaťa na rešpektovanie jeho osobnosti a na výchovu bez použitia násilia, ako vyplýva z Dohovoru o právach dieťaťa. Významným krokom smerom k minimalizovaniu používania telesných trestov v rodinách i školách je zákonom stanovený zákaz telesného trestania vo vo viacerých krajinách EÚ. Cieľom týchto

uzákoneň je posilniť rodičov v ich výchovných kompetenciách, a viesť ich k tomu, aby preferovali výchovu dieťaťa založenú na láske, úcte a rešpekte.

Z dejín výchovy je známe, že sa častejšie používali skôr ponižujúce tresty ako motivujúce odmeny. Dodnes sú niektorí učitelia, rodičia i vychovávatelia presvedčení, že najúčinnším prostriedkom výchovy je prísny trest. Skutočnosť však ukazuje, že to tak nie je, pretože prísne tresty môžu síce viesť k vonkajšej poslušnosti, ale zároveň k vnútornému odporu, prípadne pokrytectvu. Prísne tresty vyvolávajú atmosféru strachu, agresivity k vychovávateľovi a druhým ľuďom.

Prevaha prísnych trestov je často prejavom bezmocnosti a bezradnosti vychovávateľa vyriešiť situáciu primeraným spôsobom. Zároveň je vyjadrením jeho nezvládnutej agresivity, je prejavom výchovne neúčinným, škodlivým a vedúcim k opačným výsledkom.

Všetky deti majú právo na život v rodine bez konfliktov a výchovu bez použitia násilia. Všetci rodičia majú právo a povinnosť uskutočňovať výchovu detí bez použitia násilia. Myslíme si, že je potrebné posilniť výchovné kompetencie rodičov v zmysle primeraného reagovania na nevhodné správanie dieťaťa. Chápavé, spravodlivé, na vzájomnej úcte založené riešenia konfliktov predpokladajú, že rodičia chápu pohnútky správania detí i seba samých. Dôležité je, aby rodičia neboli sudcami, ale pomocníkmi. Ako hovorí Menck¹⁷: „Keď rodičia dieťa trestajú, tak len pod podmienkou, že tým dieťaťu pomáhajú.“

Na záver by sme chceli zdôrazniť, že najspôľahlivším mechanizmom v prístupe rodičov k dieťaťu je skutočnosť, že dobre odmeniť a potrestať dieťa môže len ten rodič, ktorý ho má naozaj rád.

17 Menck P. (1998), op. cit., p. 133.

Lujza Koldeová

Bratislava, Slovakia

koldeova@fedu.uniba.sk

Keywords: family, awards, punishments, types of awards, types of punishments, function of awards, function of punishment, frequency of awards, frequency of punishments, assessment

Rewards and punishments system in the context of family education in The Slovak Republic and The Federal Republic of Germany

Abstract

The article deals with the current problematic of applying rewards and punishments in family education from a theoretical-empirical perspective. It is focussed on the comparison of the systems of rewards and punishments in Slovakia and Germany. It presents results from empirical research held in both countries from 2001 to 2003.

The findings were compared from various points of views, in order to point out the determining influence of gender, age and level of education on the selection and application of rewards and punishments in education.

Lujza Koldeová, PhD., Department of Education and Social Pedagogy, Faculty of Education, Comenius University in Bratislava, Slovak Republic.